

Касьяненко Т.А.

УДК 811.161.2'243:378.147

ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ: ПРИНЦИПИ ОПТИМІЗАЦІЇ ТА ІННОВАЦІЇ

***Анотація.** У статті розглянуто й проаналізовано принципи оптимізації процесу навчання іноземних студентів української мови, а також визначено ефективні інноваційні методологічні підходи та інструментальні засоби, що можуть бути використані при викладанні дисципліни. Запропоновано досвід застосування нових інформаційних технологій, телекомунікаційних засобів. Зазначено, що мультимедійний підхід до навчання української мови як іноземної забезпечує комплексне навчання основних видів мовленнєвої діяльності.*

***Ключові слова:** українська мова як іноземна, принципи оптимізації, інновації, комп'ютерні технології, мультимедійний підхід.*

***Аннотация.** В статье изучены и проанализированы принципы оптимизации процесса обучения иностранных студентов украинскому языку, а также определены инновационные методологические подходы и средства, которые могут быть использованы при изучении дисциплины. Предложен опыт применения эффективных информационных технологий, телекоммуникационных средств. Подтверждено, что мультимедийный подход к обучению украинского языка как иностранного обеспечивает комплексное обучение основных видов разговорной деятельности.*

***Ключевые слова:** украинский язык как иностранный, принципы оптимизации, инновации, компьютерные технологии, мультимедийный подход.*

***Summary.** The article studies and analyzes the principles of optimization of the learning process of Ukrainian language by foreign students. It also identifies innovative methodological approaches and instruments that can be used in the course of studying this discipline. The experience of application of information technologies and the new telecommunications facilities was used in the article. The practical application of innovative methodological approaches, such as interactive teaching methods and the use of technical educational facilities (e.g. computer based and multimedia systems, Internet) for the control and assessment of knowledge, storing and utilization of teaching materials, contributes to the implementation and improvement of new working methods, academic process and the level of students' knowledge. It is confirmed that the multimedia approach to teaching Ukrainian as a foreign language provides comprehensive training for the main types of conversational activities. Taking into account the ongoing reform of the educational process of higher educational institutions of Ukraine according to the European educational quality standards, the practical aspects of implementation of modern technologies, approaches and methods of teaching Ukrainians a foreign language in the educational process will facilitate the improvement of the quality of its teaching and learning.*

***Keywords:** Ukrainian as a foreign language, the principles of optimization, innovation, computer-based technology, multimedia approach.*

Незважаючи на те, що останнім часом в українській мовознавчій науці з'явилася низка наукових досліджень і прикладних розробок з питань викладання української мови як іноземної, слід визнати наявність істотних проблем у цій сфері (організація навчального процесу під час вивчення мови як іноземної, загальні методичні принципи, психо- та соціолінгвістичні основи, комунікативні підходи тощо), нерозв'язання яких призводить до методично необгрунтованого викладання української мови як іноземної, використання прийомів викладання мови як рідної або вивчення мови як предмета (лінгвістичний аспект). Крім того, належна увага не звертається й на розвиток комунікативних навичок, що, насамперед, погіршує якість викладання та засвоєння знань.

У сучасній українській лінгводидактиці активно розробляються окремі види аспектів методики викладання української мови як іноземної (С. Яворська (історичний аспект), Н. Бородіна (термінологічний аспект), О. Тростинська (лінгвокультурологічний аспект), О. Мацько (методологічний аспект) та інші. Вагомими дослідженнями у сфері викладання української мови як іноземної є праці Я. Гладир, І. Жовтоніжко, Т. Єфімової, Л. Мацько, Д. Мазурик, І. Кочан, А. Кулик, Т. Лагути, О. Тростинської, Г. Тохтар, Б. Сокола та інших. Однак, питання оптимізації процесу вивчення української як іноземної з використанням інноваційних підходів та інструментальних засобів розкриті фрагментарно, що й зумовлює необхідність дослідження і визначає мету статті.

Оскільки сьогодні відбувається реформування навчального процесу у вищих навчальних закладах України відповідно до загальноєвропейських вимог до якості освіти (їдеться, зокрема, про такі вимоги, як: інформатизація освітнього простору, інтеграційні процеси в сучасній освіті, налагодження українськими вищими навчальними закладами співпраці з європейськими навчальними закладами в сфері навчальної та наукової діяльності, студентські міжнародні обміни, можливість здобуття другої вищої освіти та навчання за магістерськими програмами за кордоном тощо), то, безперечно, впровадження сучасних технологій, підходів і методів навчання української мови як іноземної в навчальний процес сприятиме підвищенню якості її викладання та вивчення.

Однією із можливостей вирішення проблеми пошуку шляхів підвищення пізнавального інтересу студентів до вивчення української мови як іноземної є використання інноваційних технологій у навчанні. Застосування на практиці інноваційних методологічних підходів, таких, як: інтерактивні методи викладання та використання технічних засобів навчання (комп'ютерних і мультимедійних, мережі Internet) для контролю знань, зберігання і використання навчальних матеріалів, дозволяє викладачам впроваджувати та удосконалювати нові методи роботи, підвищувати ефективність навчального процесу і рівень знань студентів. Зокрема, мультимедійний підхід до навчання української мови як іноземної забезпечує

комплексне навчання всіх основних видів мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, усного і писемного мовлення).

До інноваційних навчальних методів можна віднести, зокрема: навчання з комп'ютерною підтримкою (створення презентацій у програмі PowerPoint, використання Інтернет-ресурсів); метод сценарію (творче планування, добір гіпотез, систематизація та презентація роботи); метод симуляцій (різноманітні симуляційні ігри); метод рольової гри (активний метод навчання, засіб розвитку комунікативних здібностей студента) тощо.

На сьогодні найбільше поширення у викладанні української мови як іноземної отримує метод навчання з комп'ютерною підтримкою, який використовується як в самостійній роботі студентів, так і при груповому навчанні на заняттях. При створенні інструментальних засобів для навчання та тестування, тобто спеціального програмного забезпечення, враховуються методи та підходи, які використовують у комп'ютерних технологіях навчання, а також досвід застосування нових інформаційних технологій, телекомунікаційних засобів та Інтернету з навчальною метою. Інструментальні засоби, у тому числі при вивченні української мови як іноземної, складаються з багатьох компонентів, серед яких виокремлюють: 1) реєстрацію користувачів; 2) засоби адміністрування; 3) подання навчальних матеріалів; 4) засоби тестування та оцінювання знань користувачів; 5) засоби тренування та навчання; 6) зберігання статистичних даних про результати тестування користувачів.

Інструментальні засоби для навчання та тестування дають змогу викладачам, зокрема, генерувати тестові завдання з бази даних за критеріями, заданими розробником курсу; використовувати тестові завдання різних типів (вибір одного варіанта із запропонованих, вибір кількох варіантів із запропонованих, уведення відповіді); включати малюнки, анімацію, аудіо- та відеофайли; користуватись у режимі навчання контекстною допомогою; видавати (в режимі контролю) в кінці тесту статистичні дані про результати тестування, які записуються в базу даних результатів; вказувати час для виконання тесту. Студентам-іноземцям це дозволяє здійснювати контроль над засвоєнням знань (у режимі on-line), а викладачам забезпечує можливість доступу та редагування баз даних із запитаннями; визначення критеріїв вибору завдань; перегляду бази даних реєстраційних форм; здійснення адміністрування цих баз даних тощо.

Зрозуміло, що використання нових інформаційних технологій, телекомунікаційних засобів та Інтернету при вивченні української мови як іноземної вимагає вироблення науково-методичних засад, що, насамперед, передбачає: конкретизацію концептуальних засад вивчення української мови як іноземної; удосконалення комунікативно-зорієнтованих методик вивчення української мови; розширення способів і засобів навчання з урахуванням досягнень сучасної лінгводидактики і лінгвометодології; вироблення науково-методичних засад викладання української мови в іншомовній аудиторії на основі узагальнення національної лінгводидактичної традиції, залучення світового досвіду викладання іноземних мов з використанням новітніх технологій.

Створення навчально-методичних матеріалів для вивчення української мови як іноземної та системи тестових завдань передбачає: визначення тем, які доцільно подати в навчальному курсі вивчення української мови як іноземної; застосування методу роз'яснення складних моментів у поєднанні з методом тренування та контролю; урізноманітнення форм і методів подання практичних завдань (завдання-тести, вправи, ігри); подання інформації у формі коментарів, запитань-відповідей, словників, докладних методичних вказівок; розроблення зразки тестів для контролю загального рівня знань, умінь і навичок з української мови як іноземної; подання анотацій найважливіших навчальних посібників з української мови для іноземних студентів.

Крім використання новітніх інформаційних технологій, модернізація процесу викладання іноземних мов у вищій школі викликала необхідність використання нового, так званого особово-орієнтованого підходу до викладання української як іноземної. Базовими положеннями цієї методики є спрямованість на розвиток особи, яку навчають, як активного суб'єкта навчальної діяльності, підвищення ролі самостійної роботи, контролю і самоконтролю за ходом і результатами оволодіння українською мовою. Все це знайшло відображення в загальноприйнятій нині у вищих навчальних закладах України модульній технології навчання, яка трактує модуль двояко: як блок інформації, що підлягає самостійному засвоєнню, і як особливу процедуру, що забезпечує оволодіння оптимальним способом вивчення матеріалу. Специфіка модульної технології навчання полягає в тому, що студенти з більшою часткою самостійності, ніж у традиційному навчанні, досягають конкретної мети. Досвід практичної діяльності свідчить про те, що новаторська модульна технологія відіграє істотну роль у системі навчання української як іноземної й дозволяє поєднувати традиційні та інноваційні методи викладання як при аудиторній, так і при самостійній роботі студентів.

Важливим навчальним і професійно-орієнтованим умінням студентів є сприйняття й розуміння усного мовлення. Однак, як правило, у вищих навчальних закладах набуттю навичок аудіювання приділяється недостатня увага. На оволодіння цими уміннями і навичками відводиться мало навчальних годин, а в навчальному процесі використовуються переважно традиційні технології навчання, такі, як прослуховування і переказ уривку тексту, а також відповіді на запитання викладача за прослуханим матеріалом. Практика свідчить, що оволодіння навичками та уміннями аудіювання все ще ґрунтується на принципах суб'єктно-об'єктної взаємодії викладача і студента. Викладач не ставить студента в ситуацію вибору, а дає, головним чином, готове завдання, спостерігає за його виконанням і здійснює контроль.

В умовах модернізації навчального процесу у вищій школі й з метою підвищення ефективності навчання навичкам аудіювання, методисти і викладачі-практики рекомендують ширше використовувати

когнітивні технології навчання. На їхню думку, це сприятиме високій активності розумово-мовленнєвої діяльності студентів-іноземців, а саме: формуванню таких пізнавальних умінь, як виокремлення головного, знаходження в тексті конкретної інформації, уміння відокремлювати оцінювальну інформацію від фактичної, усвідомлювати структуру вислову, що сприймається на слух, робити висновки тощо. Крім того, навчання аудіюванню ставить перед викладачами завдання перетворення репродуктивної пізнавальної діяльності у продуктивну. У зв'язку з цим виникає необхідність координації у студентів різних умінь, наприклад, сприймати інформацію на слух і фіксувати її письмово. Письмова фіксація, як відомо, дуже тісно пов'язана з усіма видами мовної діяльності – аудіюванням, читанням, говорінням. Вона допомагає утримати в пам'яті потрібну інформацію, усвідомити логіку викладення матеріалу, сприяє сегментації мовного потоку на смислові частини і розумінню великих за об'ємом і складних за змістом мовних повідомлень. При навчанні аудіюванню уміння письмової фіксації рекомендуються методистами в якості опори, оскільки отримані записи можуть слугувати планом для усного чи письмового спілкування.

Вивчення української мови як іноземної у сучасній вищій школі неможливо уявити без роботи з текстами як однією з основних навчально-методичних одиниць. Навчальний текст може бути реальною і продуктивною основою навчання всім видам мовної діяльності, якщо викладач і студенти оперують варіативними прийомами роботи з текстом, орієнтованими на його розуміння. Нові підходи до роботи з текстами полягають у тому, що сама робота розпочинається вже на передтекстовому етапі і ставить завдання розвитку уміння прогнозувати зміст тексту, актуалізації досвіду і знань студентів, усвідомлення мети вивчення тексту і зняття мовних труднощів.

Відомо, що розуміння тексту багато в чому залежить від того, наскільки читач уміє антиципірувати (прогнозувати) як смисловий зміст тексту, який він читає, так і окремі граматичні форми. Тому одним із завдань побудови роботи з текстом на передтекстовому етапі є розвиток у студентів-іноземців антиципації. Це може бути досягнуто за допомогою ряду вправ, зокрема постановки запитання перед читанням тексту. Студентам пропонується виявити, чи є в тексті відповідь на дане запитання чи ні. Ще одним прийомом є прогнозування змісту тексту з заголовку, що особливо ефективно при роботі з публіцистичними текстами.

При самостійній роботі з текстами особливо значущим завданням передтекстового етапу є мотивація студента до вивчення тексту. Формулювання запитань перед читанням дозволить посилити мотивацію студента до роботи над текстом, при цьому важливо, щоб передтекстове запитання стосувалося проблем життя студента, інтересів молоді, а також мало діалогічну природу, ініціювало студента до формулювання своєї думки.

Отже, слід зауважити, що теоретико-лінгвістичним підґрунтям пошуку і розробки ефективної методики викладання української мови для іноземців можуть стати існуючі методи-концепції, такі, як: перекладні методи (граматико-перекладний, текстуально-перекладний, свідомо-зіставний, методика національно-мовного орієнтування), прямі, або безперекладні, методи (прямий метод, аудіовізуальний, аудіолінгвальний), інтенсивні методи (сугестопедичний, метод активізації можливостей особистості чи колективу, психотерапевтичні методи) та комбіновані методи (свідомо-практичний, комунікативний). Певні надбання кожного варто правильно і адекватно використовувати. У навчальному процесі вищої школи за основу обрано прямий метод, який традиційно визначається як такий, що моделює умови природного способу оволодіння мовою у процесі спілкування з носіями мови, створюючи пряму відповідність між лексичними одиницями, граматичними формами і поняттями без допомоги рідної мови студентів.

Українське мовне середовище, різнонаціональні групи студентів, а, отже, часто неможливість використання мови-посередника, професіоналізм викладачів – все це дає змогу якнайактивніше використовувати здобутки прямого методу у навчанні іноземних студентів української мови, особливо на підготовчих факультетах. При цьому слід використовувати орієнтацію на оволодіння усним мовленням, відтворення мовного середовища, постійну усно-мовленнєву практику, вилучення рідної мови чи мови-посередника з процесу викладання (хоча на початковому етапі допустимо її використання), семантизацію лексики за допомогою наочності, тлумачень, синонімів, антонімів, гіпонімів і гіперонімів, наведення ряду спільнокореневих слів, з'ясування морфемного складу слова, використання мовленнєвих зразків і моделей, які розширюються у процесі вивчення мови. Все це має на меті вироблення мовної здогадки та інтуїції, коли студент не намагається перекласти з рідної мови на мову, що вивчає, а свідомо відтворює вивчений матеріал, коригуючи його залежно від мети, умов мовленнєвої ситуації чи позиції співрозмовника. Прямі методи передбачають зосередження уваги на вимові, беручи за основу оволодіння усним мовленням, що полягає у навчанні сукупно аудіюванню, говорінню, читанню і менше письму на комунікативному матеріалі, який відповідає типовим ситуаціям спілкування. Граматика подається без перекладу рідною мовою, індуктивно у мовленнєвих зразках, систематизується і виводиться на теоретичний рівень. Робота з граматикую проводиться за моделями, які поступово розширюються, поєднуються й трансформуються.

Модифікаціями прямого методу вважаються аудіолінгвальний та аудіовізуальний методи. Аудіолінгвальний метод пропонує навчання усному мовленню, в основі якого багаторазове прослуховування і повторення мовленнєвих зразків. Використання аудіоматеріалів є необхідною складовою процесу вивчення української мови як за межами України, так і на її території, оскільки дає змогу студентам з певним рівнем володіння мовою ознайомитися з різними за тематикою та комунікативною спрямованістю мовленнєвими ситуаціями, відтворити їх на уроці, а, зрештою, і у спілкуванні з носіями української мови. Звісно, навчання у мовному середовищі носіїв мови передбачає занурення у мовленнєву стихію, але слід враховувати, що це навряд чи можливо, наприклад, на сході України. Зважаючи на наведені лінгвістичні та екстралінгвістичні фактори, важливо розробляти аудіокурси з української для

іноземних студентів, залучаючи дикторів, акторів та артистів кіно до цього процесу, використовуючи також автентичні матеріали.

Якщо в аудіолінгвальному методі головним каналом сприймання є слуховий, то аудіовізуальний додає до нього ще й зоровий, інтенсивно використовуючи обидва. Це можуть бути навчальні фільми країнознавчої, суспільно-політичної, професійно-орієнтованої й фахової тематики, або телевізійні новини на українських каналах, україномовні передачі, українські фільми та фільми з українськими субтитрами або дубляжем.

Перекладні методи ґрунтуються на використанні перекладу як головного прийому навчання при введенні матеріалу, його систематизації, закріпленні та контролю засвоєння. Перекладний метод пропонує вивчення граматичних явищ, аналіз і свідоме конструювання одиниць мови, набуття навичок писемного й усного мовлення на основі текстових зразків. Однак, слід звернути увагу, що зосередженість на граматичній темі, постійний переклад рідною мовою має цінність для підготовки перекладачів, але не сприяє інтенсивному розвитку вмінь усного мовлення і не дає змоги вільної комунікації в нерідному середовищі.

Серед різноманітних досліджень методів навчання української мови як іноземної привертає увагу проблема пошуку оптимального у різних умовах методу для вивчення нерідної мови. У наукових колах ця ідея піддається сумніву, оскільки ефективність навчання визначається певними факторами, зокрема, конкретними цілями, умовами соціального та психологічного характеру тощо, хоча варто зазначити, що у сучасній науковій парадигмі з'являється тенденція до зближення чи комбінації методів, що є результатом пошуку методів, які найкраще відповідають певним цілям і умовам навчання. Особливо цьому процесу сприяють надбання лінгвістики, психології, педагогіки, розвиток технологій навчання і комп'ютеризація навчального процесу. Важливим є формування країнознавчої та лінгвокультурологічної компетенції студентів-іноземців, що полягає у зануренні у соціокультурний простір носіїв мови, вивченні будь-якої іноземної мови, передусім, як національно-культурного джерела іншого етносу.

Висновки. Отже, підводячи підсумок, можна констатувати, що на сучасному етапі триває активний пошук шляхів удосконалення та модернізації процесу викладання української мови як іноземної у вищій школі. Збільшені вимоги до випускників вищих навчальних закладів і реалії життя ставлять перед викладачами ВНЗ завдання вивчати і впроваджувати в навчальну практику найбільш ефективні методики й сучасні новітні інноваційні технології, поєднувати традиційні та інноваційні методи в навчанні, творчо розвивати набутий практичний і теоретичний досвід викладання дисципліни, а також розробку нових підручників і посібників для іноземних студентів, зокрема для майбутніх фахівців у галузі культури і мистецтва.

Джерела та література:

1. Бородіна Н. С. Наукові засади професійного засвоєння лінгводидактичної термінології студентами філологічних факультетів : автореф. дис. ... канд. пед. наук / Н. С. Бородіна. – Херсон, 2007.
2. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології / І. М. Дичківська. – К. : Академвидав, 2004. – 352 с.
3. Довгий І. Освітні можливості Інтернет-технологій у вивченні мови як іноземної / І. Довгий // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – 2011. – Вип. 6. – С. 268-271.
4. Мацько Л. Інноваційні технології викладання української мови як іноземної на підготовчому відділенні університету / Л. Мацько, Т. Кудіна // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – 2011. – Вип. 6. – С. 229-238.
5. Мазурик Данута Критерії визначення рівня володіння українською мовою як іноземною // Вісник Львівського університету. – 2009. – Вип. 4. – С. 27–34.
6. Соколова С. В. Методика формування граматичної компетенції з української мови як іноземної : навч.-методич. пос. / С. В. Соколова; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, НПУ імені М. П. Драгоманова, Ін-т укр. філології. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – 122 с.
7. Тохтар Г. І. Проблеми навчання іноземних громадян у ВНЗ України та шляхи їх вирішення / Г. І. Тохтар, А. П. Кулик // Сучасні технології підготовки фахівців в умовах подальшого розвитку вищої освіти України : матеріали міжнар. наук-метод. конф. – Харків : ХНАДУ, 2005. – С. 314–316.
8. Українська мова у світі // Збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції. – Львів : Національний університет «Львівська політехніка». – 2012. – 368 с.